

Tatiana Krynicka¹

Perswazyjne, komunikacyjne i rekreacyjne elementy traktatu Izydora z Sewilli *De ortu et obitu Patrum*²

Żywoty świętych (*vitae sanctorum*) były ulubionym gatunkiem literackim średniowiecza³. Przystępując do pisania analizowanego traktatu, Izydor wychodzi zatem naprzeciw oczekiwaniom czytelnika. *O narodzinach i śmierci świętych ojców* to swego rodzaju repetytorium biblijnej historii widzianej przez pryzmat losów jej najwybitniejszych uczestników⁴. Nawiązując do schematów wypracowanych przez autorów żywotów, którzy czerpali z dorobku antycznej biografii⁵, Sewilczyk opowiada o starotestamentalnych patriarchach, sędziach, królach, prorokach oraz o żyjących w epoce nowotestamentalnej Matce Jezusa, Apostołach, ewangelistach i uczniach Pana. Informuje o ich pochodzeniu i przyjściu na świat (*ortus*), śledzi koleje losów (*vita*), ukazuje okoliczności śmierci i pogrzebu (*obitus*)⁶.

¹ Dr hab. Tatiana Krynicka, profesor w Zakładzie Filologii Klasycznej Instytutu Studiów Klasycznych i Sławistyki Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Gdańskiego; e-mail: tatiana.krynicka@ug.edu.pl; ORCID: 000-0002-0538-4205.

² Tekst analizuję i cytuję na podstawie następującego wydania: Isidoro de Sevilla, *De ortu et obitu Patrum. Vida y muerte de los santos*, introducción, edición crítica y traducción por C. Chaparro Gómez, Collection Auteurs Latins du Moyen Âge, Paris 1985.

³ A. Guriewicz, *Kategorie kultury średniowiecznej*, tł. J. Dancygier, Warszawa 1976, s. 9.

⁴ O.V. Aurov, *Istoriâ svâtyh: žanrovye i istočnikovedčeskie aspekty ispanskoj agiografii do 1000 goda*, w: *Pamât' i identičnoct': osobennosti istoriopisaniâ v Antičnosti, v Srednie veka i rannee Novoe vremâ*, red. P.N. Lebedev, Moskva 2019, s. 130-144, 142-143.

⁵ C. Chaparro Gómez, *Introducción*, w: Isidoro de Sevilla, *De ortu et obitu Patrum. Vida y muerte de los santos*, introducción, edición crítica y traducción por C. Chaparro Gómez, Collection Auteurs Latins du Moyen Âge, Paris 1985, s. 41-42.

⁶ Szerzej o treści utworu i sposobach jej organizacji pisze: T. Krynicka, *Izydora z Sewilli „O narodzinach i śmierci świętych ojców”*: *kompozycja traktatu*, *VoxP* 73 (2020) s. 95-122.

Literatura hagiograficzna stanowiła materiał do nauki czytania, była źródłem wiedzy o świecie, a nawet zaspokajała potrzebę rozrywki⁷, aczkolwiek w pierwszej kolejności służyła zbudowaniu odbiorcy⁸. Również Izydor opracowuje zbiór opowieści, które poruszają, angażują w przeżywanie losów prezentowanych postaci, zachęcają do utożsamiania się z nimi oraz ich naśladowania. Skomponowane przez niego żywoty są kunsztowne i barwne, a zarazem zwięzłe⁹: robi wszystko, by ich protagoniści zapadli w pamięć odbiorcy i towarzyszyli mu w życiu codziennym, również po zakończeniu lektury¹⁰. Sposób organizacji tekstu zmienia się w końcowych częściach rozdziałów ukazujących *obitus* bohaterów. Podniosłe brzmienie dydaktyczno-parenetycznej homilii staje się rzeczowym, wolnym od emocji, pozbawionym zbytecznych ozdobników tonem naukowego biblijnego komentarza¹¹. Funkcja perswazyjna, dominująca w prezentacji *ortus* oraz *vita*, ustępuje pierwszeństwa komunikacyjnej.

1. „Ojciec ludów”, „bogobojny morderca”: Abraham (*De ortu* 6)

Aby przekonać się co do słuszności powyższych obserwacji, przyjrzyjmy się kilku skomponowanym przez Sewilczyka żywotom. Rozdział poświęcony Abrahamowi rozpoczyna się od dwunastu dopracowanych

⁷ A. Witkowska, *Hagiografia*, EK VI 475-476; A.S. Efimov, *Agiografiâ i pedagogika rannego srednevekov'â*, „Vestnik Russkoj hristianskoj gumanitarnej akademii” 16/1 (2015) s. 238-250; P. Farmhouse Alberto – P. Chiesa – M. Gouillet, *Foreword*, w: *Understanding Hagiography. Studies in the Textual Transmission of Early Medieval Saints' Lives*, red. P. Farmhouse Alberto – P. Chiesa – M. Gouillet, Firenze 2020, s. VII.

⁸ W sposób zwięzły, aczkolwiek przekonujący pisze o tym P. Henriët. Por. *Remarques sur les origines et sur l'importance des recueils de „Vitae patrum” dans le monde latin*, w: *Understanding Hagiography. Studies in the Textual Transmission of Early Medieval Saints' Lives*, red. P. Farmhouse Alberto – P. Chiesa – M. Gouillet, Firenze 2020, s. 191-193.

⁹ J. Fontaine, *Isidore de Séville. Genèse et originalité de la culture hispanique au temps de Wisigoths*, Turnhout 2001, s. 194-195.

¹⁰ Zwraca na to uwagę: M.C. Díaz y Díaz. Por. *Introducción general a San Isidoro de Sevilla*, w: *San Isidoro de Sevilla, Etimologías*, por J. Oroz Reta, M.-A. Marcos Casquero: edición bilingüe, texto latino, versión española y notas, t. 1, Biblioteca de Autores Cristianos 433-434, Madrid 1982, s. 123.

¹¹ Por. T. Krynicka, *Izydora z Sewilli „O narodzinach i śmierci świętych ojców”: kompendium biblijnej wiedzy oraz wademekum postępowania chrześcijanina*, „Biografistyka pedagogiczna” 5/1 (2020) s. 104-105.

grup nominalnych, w których autor ukazuje pochodzenie (a, 1-4) i zalety patriarchy (b, 5-12). Kończąca pierwszą sekcję czwarta grupa nominalna jest o dwie sylaby dłuższa od pierwszych trzech grup. Odmiennosc jej brzmienia uwydatnia znaczeniową i intonacyjną zamkniętość odcinka oraz zapowiada przejście do kolejnego wątku, co ułatwia odbiór tekstu (zwłaszcza słuchowy): (a) „Abraham pater gentium, filius Thare, de stirpe Sem, natione Chaldaeus [...]” (6, 1).

Każda z ośmiu grup nominalnych tworzących sekcję drugą (b) składa się z dwóch samodzielnych wyrazów (przymiotnika i rzeczownika). W 3-8 grupach przyimek *in* łączy się z rzeczownikami w ablatiwie. Siedem spośród ośmiu przymiotników kończy się na -s (-us, -eus, -ns, -es), wyjątkiem jest występujący w piątej grupie przymiotnik *pauper*. Dzięki odmienności jego brzmienia, uwypuklonej poprzez zastosowanie inicjalnej aliteracji (*patria, peregrinis*)¹², Izydor skupia uwagę odbiorcy na paradoksalnym stwierdzeniu, że wbrew ludzkim wyobrażeniom, bazującym na zdrowym rozsądku i doświadczeniu, ubogi w swej ojczyźnie Abraham stał się zamożny w obcej ziemi, do której wyruszył posłuszny Bożemu nakazowi¹³: (b) „[...] fide primus, exsul spontaneus, oboediens in praeceptis, credulus in promissis, pauper in patria, in peregrinis locuples, in proeliis victoriosus, in victoria non avarus [...]” (6, 1).

Omówionym grupom nominalnym towarzyszą trzy połączone współrzędnie zdania pojedyncze (sekcja c), których konstrukcja naśladuje budowę zwartych, łatwych w odbiorze zdań stosowanych w języku mówionym: jeden czasownik łączy się w nich z nielicznymi (od jednego do dwóch) imionami¹⁴: (c) „[...] reges quinque superavit, / spoliis exuit, / captivumque parentem reduxit” (6, 1).

Ustęp drugi, ukazujący przełomowe wydarzenia w życiu patriarchy, otwierają mistrzowsko skomponowane zdania skutkowe. Wskazujący na wysoki stopień napięcia opisywanych cech, trzykrotnie powtórzony i wyróżniony wznoszącą się intonacją przysłówki *eo* podkreśla wyjątkowość

¹² Izydor prezentuje aliterację (*paromoeon*) w *Etymologiach* I 36, 14. O rodzajach i funkcjach aliteracji, por. L. Pszczołowska, *Instrumentacja dźwiękowa*, Wrocław 1977, s. 13-15, 21-26, 42-60; J. Korpanty, *De peculiari quadam alliteratione latina* [sic!], w: J. Korpanty, *Studies in the Sound Instrumentation in Latin Literature*, Kraków 2014, s. 49-50.

¹³ O paradoksie (*paradoxon*) por. Izydor, *Etymologie* II 21, 29.

¹⁴ J. Mayen, *O stylistyce utworów mówionych*, Wrocław 1972, s. 16-19; L. Szewczyk, *Homilia jako miejsce zastosowania zasad retoryki. Nowe poszukiwanie wzajemnych relacji*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 36/1 (2003) s. 128-130.

bohatera, którą Izydor ukazuje, posługując się figurą podwyższenia¹⁵. Już pierwszy jej element zawiera superlatyw: Abraham „był tak dalece najdoskonalszy (*eo summus*), że w sposób mistyczny oglądał Trójkę i złożył hołd [Jej] tajemniczej Jedności”. Z drugiego elementu dowiadujemy się, że „był tak pełen wiary (*eo fidelis*), że wbrew nadziei wynikającej z natury rzeczy (*contra spem naturae*) uwierzył Bogu, obiecującemu [mu] potomstwo”. W trzecim elemencie Sewilczyk podkreśla – za pomocą rozbudowanego połączenia wyrazowego (*adeo iustus atque devotus*) – sprawiedliwość i pobożność, dzięki którym „litości wobec jedynego dziecka nie przedłożył nad Boga, lecz niezwłocznie usłuchawszy [Jego] nakazu (*incunctanter praecepti parens*), chwycił za broń, bogobojny morderca”. Wypowiedź, zbudowaną według następującego schematu: [eo summus] → [ut videret] et [veneraret]; [eo fidelis] → [ut crederet]; [adeo iustus atque devotus] → [ut non praeponeret], sed [armaret], przenika aliteracja oparta na głosce [r], która osiąga kumulację w trzeciej, zamykającej stopniowanie części, uwypuklając nacechowany wyjątkową kontrydykcyjnością tytuł Abrahama – *religiosus parricida*:

Abraham fuit eo summus, ut Trinitatem in typo videret et unitatem in mysterio veneraret; eo fidelis, ut in promisso germine contra spem naturae Deo crederet; adeo iustus atque devotus, ut indulgentiam unici pignoris divinitati non praeponeret, sed incunctanter praecepti parens religiosus parricida gladio dexteram armaret (6, 2).

Tymczasem ustęp trzeci, poświęcony śmierci i pochówkowi Abrahama, składa się z dwóch rozbudowanych, wielokrotnie złożonych zdań, zawierających składnię *accusativus cum infinitivo*, za pomocą której Izydor wprowadza – niczym odautorski przypis w tekście naukowym – odwołanie do źródła. Tempo wypowiedzi jest wolniejsze, ton staje się wyważony, rzeczowy, obiektywny, recepcja i zrozumienie ustępu wymaga większego wysiłku:

Obiit centum septuaginta et quinque annorum sepultusque est in agro Efron in spelunca duplici, in cuius interiori parte sepultum ferunt Adam, in exteriori vero Abraham. Distat autem hic locus, ut Iosephus edocet, septimo ab urbe Hebron stadio, ibique adserit Abraham et filium eius monumentum habere pulcherrimum instructum marmore et opere elegantissimo (6, 3).

¹⁵ O podwyższeniu (*incrementum*), por. M. Korolko, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1990, s. 109. W *Etymologiach* Izydor opisuje odmianę tej figury – gradację (*climax*), por. Izydor, *Etymologie*, II 21, 4.

2. „Przyjaciel Boga, pan faraona”: Mojżesz (*De ortu*, 25)

W obszernej, wyjątkowo dopracowanej relacji poświęconej Mojżeszowi uważna lektura pozwala wyróżnić cztery części. W pierwszej Izydor wspomina o pochodzeniu patriarchy, a także charakteryzuje jego usposobienie oraz wymienia dwa najważniejsze wydarzenia z okresu przed rozpoczęciem starań o pozwolenie na opuszczenie Egiptu przez naród wybrany. Możemy wyróżnić w niej trzy segmenty. Pierwszy spajają wyrazy zakończone na -us / -s: (a) „*Moyses filius Amram, ex tribu Levi, dux et propheta in Israhel, regis filiae adoptivus, Dei amicus, Pharaonis dominus, in rubo flammante et non urente vocibus angelicis evocatus [...]*” (25, 1).

Segment drugi (b1, b2) tworzą trzy zdania przydawkowe rozpoczynające się od różnych form zaimka względnego (*quem, cuius, qui*). Ich korelatem w zdaniu nadrzędnym jest imię własne bohatera, które otwiera rozdział (a), dzięki czemu powstaje silna więź między segmentami. Segment trzeci (c) – niejako wtopiony w poprzedni – składa się z ośmiu grup nominalnych o identycznej budowie: przymiotnik w nominatiwie występujący jako określna, gerundivum oraz określny przez nie rzeczownik w ablatiwie (z przyimkiem *in*) jako określnik. Zauważmy, że określnych rzeczowników jest tylko dwa: pierwszy z nich (*mysterio*) występuje w pierwszej grupie, ale jako wyraz użyty domyślnie jest określany również przez imiesłowu tworzące grupy 2-4; w podobny sposób rzeczownik *populo* zespala ostatnie cztery grupy nominalne (5-8). Ponadto całość zostaje spojona podobnymi zakończeniami (1-2: -o; 3, 5-8: -s; człon 4. zamyka przymiotnik *pervigil* brzmiący podobnie do zamykającego człon 8 *vigilans*):

[...] (b1) **quem** ut extemplo formaret Deus, insinuatam eius manum iussit emori ac rursus retractam vigorem et motus reddidit et caloris; **cuius** facies spe futurae gloriae inluminatur; (c) **humilis in recusando mysterio, subditus in suscipiendo, in conservando fidelis, in exsequendo pervigil, in regendo populo vigilans, in corrigendo vehemens, in amando ardens, in sustenendo patiens, (b2) qui** pro subiectis Deo se interposuit consulenti, obposuit irascenti (25, 1).

Druga część relacji ukazuje plagi egipskie, których sprawcą według Sewilczyka – a wbrew Księdze Wyjścia – jest właśnie Mojżesz, będący podmiotem zdania. Zauważmy, że Izydor wspomina o dziesięciu plagach, ale wymienia jedynie siedem. Przypuszczalnie gwoli zwięzłości wszystkie napływy owadów, o których mówi Pismo, redukuje on do inwazji much.

Nie wspomina też wcale – prawdopodobnie po to, by nie zakłócać laudacyjnej wymowy ustępu – o śmierci pierwotnych, najokrutniejszego spośród wszystkich nieszczęść, które dotknęły Egipcjan. Lista plag składa się z siedmiu wykazujących się paralelizmem budowy członów. Człony 1 i 2 łączą rozpoczynające je przysłówki czasowe (*primum, dehinc*) oraz wielogłoskowa aliteracja *incr (in cruore, dehinc ranarum)*. Człony 2 i 3 zawierają po trzy rzeczowniki, zależne bezpośrednio (jako dopełnienia bliższe, A i dopełnienia dalsze, B) lub pośrednio (jako przydawki dopełniaczowe dopełnień dalszych, C) od spinającego człony i zamykającego je czasownika *complevit*, według schematu: 2. *dehinc* [C1] [B1] [A1] / 3 [C2] [B2] [A2] *complevit*. Zauważmy, że B1 i B2 to rzeczowniki trzeciej deklinacji w ablatiwie liczby pojedynczej (*multitudine, nube*); C1 i C2 to rzeczowniki pierwszej deklinacji w genetiwie liczby mnogiej (*ranarum, muscarum*), co powoduje powstanie gramatycznego rymu -arum; wyrazy *dehinc* i *complevit* tworzą spinającą odcinek klamrę dzięki powtórzonym w nich ciągom głosek [e], [i]. Człony 4-7 składają się z czasownika i dwóch rzeczowników każdy, przy czym człony 5-7 to podobnie brzmiące zestroje akcentowe (5 _ / _ / _ / _ 6 _ / _ / _ / _ 7 _ / _ / _ / _) o identycznej budowie. Każdy z nich stanowi bowiem połączenie trzech wyrazów: czasownika w formie trzeciej osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego dokonanego (perfectum) zakończonej na -it (X)¹⁶; dopełnienia dalszego wyrażonego zawierającym głoskę [r] rzeczownikiem w ablatiwie opisującym narzędzie (Y); dopełnienia bliższego, którego związek z czasownikiem jest bardziej ścisły niż dopełnienia dalszego, dzięki czemu spaja ono wyjątkowo mocno całość zamykanego członu (Z); rzeczowniki zamykające człony 6 i 7 kończą się na -s. Obserwujemy zatem następujący schemat: 5 X (it) – Y (ere) – Z (es) 6 X (it) – Y (ra) -Z (rras) 7 X (it) – Y (ri) – Z:

Hic pro populi libertatem propriam obicit salutem, regis saevissimi non minas, non tela trepidavit; quin etiam extulit contra dracones eius virgam ac per manus Dei obpugnatoris decem plagis eius imperium verberavit: primum in cruore vertit fontes et flumina, dehinc ranarum multitudine urbes, muscarum nubi aera complevit, mortem intulit iumentorum, percussit ulcere homines, vastavit grandine terras, obduxit tenebris caelum (25, 2).

Z trzeciej części dowiadujemy się o niezwykłych czynach dokonanych przez Mojżesza od opuszczenia Egiptu do ukarania Datana i Abirona. Aby

¹⁶ O tej figurze (*homoeon*) Izydor pisze w: Izydor, *Etymologie*, I 36, 16.

zapewnić zwięźłość urywkowi, w którym zostają streszczone wydarzenia 40 lat wędrówki bohatera przez pustynię, Izydor sięga po imiesłowcy (*participia coniuncta*) i konstrukcje imiesłowowe (*ablativus absolutus*). W tymże celu posługuje się dewerbatywami (*per tactum, morsus, aspectu*); składniami ablatiwu (**a. qualitatis; a. originis**). Zaslugują na uwagę synonimiczne określenia wody (*mare, aquarum cumulis, fluctibus, aquas, fluenta*), węży (*aspidium, serpentis*), poruszania się w przestrzeni (*pandit iter, praecedenti columna, transiens, pergenti, viam praebuit, ascendit, descendens*)¹⁷. Stosowana przez Sewilczyka instrumentacja dźwiękowa zapewnia wypowiedzi melodyjność, jak również uwypukla spojone podobieństwem brzmienia wyrazy, zawierające szczególnie ważne w jego odczuciu treści (*heremi [...] iter; flammea [...] columna; mora mare; pergenti populo, atque amaras aquas [...] tactum; pabulum volucrumque [...] replevit loca castrorum*) oraz powoduje powstanie konstrukcji synestezyjnych. Słyszac nagromadzone głoski -p /pm, -t /tm, tq, xt, -d, czujemy twardość głucho uderzanej skały; umieszczone na ich tle płynna [l] oraz nosowe [m], [n] pozwalają poczuć wilgoć lśniących strumieni; w towarzyszących im [s] brzmi szmer wody (**percussit insuper petram atque extemplo dura saxorum copiosa fluenta manarunt**). Liczne [r] towarzyszące [p] i [t] są ostre jak krawędzie roztrzaskanej skały (**percussit petram**) oraz pęknięć rozrywających spojenia ziemi (**terrae [...] ruptis profundi**). Spiętrzenie szerokich samogłosek [a] i [o], połączonych ze spółgłoską syczącą [s] wywołuje skojarzenie ze zwijającym się w licznych splotach gadem oraz jego sykkiem; przenikliwa spółgłoska płynna [r], której artykulacja polega na wprawieniu w drganie czubka języka, kojarzy się z ruchem języka żmii i bólem po ukąszeniu (**letiferos aspidum morsus aerei serpentis aspectu sanavit**). Omawiany ustęp tworzą następujące po sobie, skupione według czasowników czy derywatów odcinki o podobnej długości; w końcowej partii odcinki poświęcone poszczególnym wątkom skupiają się wokół czasownika w formie trzeciej osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego dokonanego (*perfectum*), który często zamyka odcinek, powodując powstanie gramatycznych rymów i zwiastując zamknięcie wątku:

Post haec spoliavit Aegyptios, *eductisque populis* heremi pandit iter flammea *praecedenti columna*, nec mora mare *transiens* dividit, *refrenatisque* hinc inde aquarum *cumulis* pergenti populo viam **sicco vestigio** praebuit; hostes dehinc operuit fluctibus atque amaras aquas per tactum ligni in suavitate co-

¹⁷ Izydor prezentuje synonimie (*synonymia*) w: Izydor, *Etymologie* II 21, 6.

nvertit; quin etiam *esurienti* Israhel caeleste praebuit pabulum volucrumque escis replevit loca castrorum. Percussit insuper petram atque extemplo dura saxorum copiosa fluentia manarunt, ascendit quoque verticem montis Sina faciem Dei *contemplaturus*; ibi quadraginta dierum ieiunia pertulit; *discendens* legem acceptam **Deo** populo tradidit ritumque religionis instituit. Inter haec quoque bella gessit, victoriis claruit, virgam in manu *tenens*; hostes quos non contigit superavit, letiferos aspidum morsus aerei serpentis aspectu sanavit; Dathan et Abiron, terrae *conpagibus ruptis*, profundi hiatus deiecit (25, 3-4).

W czwartej części relacji Izydor ukazuje okoliczności zgonu patriarchy oraz jego pochówku. W tekście występują pojedyncze aliteracje i homioptoty¹⁸. Na uwagę zasługuje trzykrotnie powtórzony rzeczownik *Domino*, w pierwszych dwóch przypadkach należący do konstrukcji ablativus absolutus, za trzecim razem wraz z przyimkiem *a* tworzący składnię ablativus auctoris. Służ on, jak się wydaje, uwypukleniu łączności bohatera z Bogiem również w ostatnich chwilach jego ziemskiego życia. Jednakże całość brzmi monotennie ze względu na podobną długość i intonację konstytuujących ją odcinków. Izydor stosuje zdania współrzędnie złożone, połączone czterokrotnie powtórzonym spójnikiem *que*¹⁹ (jego brzmienie powtarza się w wyrazach *quae, quidam, quod, quia*), spójnikiem *et* (1) lub bezspójnikowo (1). Zdanie względno-przydawkowe łączy się ze zdaniem głównym powierzchnie, nie przenikając całej wypowiedzi, gdyż określa rzeczownik *valle*, w pobliżu którego występuje. Wspominając o wątpliwościach dotyczących tego, czy Mojżesz w ogóle umarł, Izydor powołuje się na pisma anonimowych autorów oraz Pismo Święte, które jego zdaniem potwierdza fakt zgonu patriarchy. Dwukrotnie posługuje się przy tym konstrukcją accusativus cum infinitivo; w charakterze verbum regens za każdym razem występuje ten sam czasownik *testari* (*testantur, testatur*):

Ad extremum conscendit montem Nebo terramque repromissionis **demonstrante Domino** aspicit, **mortuusque est** iubente **Domino** in monte Abarim sepultusque est a **Domino** in valle Moab, quae est in Arabia. Rexit autem populum Dei in heremo **annis quadraginta obiitque annorum centum viginti**. **Quidam autem eum** vivere testantur, **pro eo quod** sepulchrum eius non **repperitur** et **quia apparuit Domino** in monte cum Helia; **mortuum autem illum esse, non raptum, certissime sacra Scriptura testatur** (25, 5).

¹⁸ O tej figurze (*homoeoptoton*) Sewilczyk pisze w: Izydor, *Etymologie* I 36, 15.

¹⁹ Izydor prezentuje polisyndeton (*polipsindeton*) w: Izydor, *Etymologie* I 36, 19.

3. „Pierwszy w bojaźni Bożej”: Tobiasz (*De ortu*, 58)

W relacji o Tobiaszu część pierwsza, ukazująca *ortus* bohatera, składa się z trzech grup nominalnych będących określnikami jego imienia, a także z określającego centralny rzeczownik trzeciej grupy zdania przydawkowego, zdecydowanie dłuższego niż pierwsze trzy elementy (6, 6, 7 oraz 10 sylab), toteż sygnalizującego zakończenie odcinka: „Tobi, filius Ananihel, ex tribu Neptalim, de civitate Cibihel, quae est in regione Galileae [...]” (58).

Na część drugą relacji składa się opowieść o najważniejszych wydarzeniach życia Tobiasza (a) oraz jego przymiotach moralnych (b). Te pierwsze Izydor relacjonuje w dwóch zdaniach: otwierającym całość pojedynczym (a1) oraz zamykającym ją wielokrotnie złożonym, które cechuje wysoka koncentracja osobowych form czasownikowych z nielicznymi towarzyszącymi im imionami (a2). Zdania zawierają imiesłów oraz konstrukcję imiesłowową (*ductus, reseratis oculis*) zastępujące wypowiedzi z *verbum finitum* i zapewniające enuncjacji wyjątkową kondensację treści. Zalety Tobiasza Sewilczyk opisuje za pomocą czterech grup nominalnych o podobnej budowie. Wszystkie otwiera przyimek *in*, zamyka przymiotnik zakończony na *-us*; jeden z przymiotników (*gloriosus*), wszystkie tworzące grupy rzeczowniki oraz określany przez nie rzeczownik *vir* zawierają splecione aliteracje mieszczące głoskę [r] w otoczeniu samogłosek²⁰, co prowadzi do powstania rymów, a poniekąd też do rytmizacji odcinka:

[...] (a1) Hic captivus ductus a Salmanasar rege Assyriorum in Niniue. (b) Vir in timore Dei summus, in opere magnificus, in misericordia gloriosus, in exsequiarum curis devotus; (a2) qui, dum mortuos sepeliret et inopes pasceret, caecitate luminis caruit et post tenebras, reseratis oculis, lumen claritatis promeruit (58).

Poświęcona *obitus* część trzecia to zaskakujące schematycznością sformułowanie znane z epitafiów. Składa się ono z dwóch elementów o identycznej długości (6 sylab) i konstrukcji (*verbum + in + n. substantivum*, abl. sing., -e): „[...] **iacet in Niniue, sepultus in pace**” (58).

²⁰ O tzw. splecionych aliteracjach („quae inter se contextae sunt”) pisze J. Korpany. Por. J. Korpany, *De alliterationibus in initiis versuum obviis*, w: J. Korpany, *Studies in the Sound Instrumentation in Latin Literature*, Kraków 2014, s. 83.

4. *Obitus* bohaterów: zawartość poszczególnych relacji

Zdarza się, że czytając rozdziały, w których prezentacja *obitus* nie została sprowadzona do koniecznego minimum (najczęściej składają się na nią informacje o wieku bohaterów w chwili śmierci, niekiedy o miejscu ich śmierci i/lub pochówku), znajdujemy wiadomości dopełniające charakterystykę ukazywanych postaci. Pisząc, że waleczny Samson zginął wraz z wrogiem podczas starcia (*pariter cum hoste defecit* – 31, 2), że sławny król Salomon zakończył równocześnie panowanie i życie (*finem imperio et vitae dedit* – 34, 2), a rozpalony gorliwością o sprawy Pana Szymon dostąpił czci śmierci męczeńskiej poprzez ukrzyżowanie (*per crucem sustinere passionem meruit* – 79), Izydor niejako podsumowuje ich życie, stawiając końcowe akcenty pochwalne.

Dokładne datowanie śmierci bohaterów może służyć ich mniej lub bardziej pośredniemu scharakteryzowaniu poprzez osadzeniu ich życia w szerszym kontekście Bożej ekonomii. Józef „panował w Egipcie przez 80 lat. [...] doznawszy szczęśliwości długiego życia z dala od spraw państwowych, zamknął oczy po raz ostatni” w wieku 110 lat (10, 3); Aaron „odszedł z tego świata w czterdziestym roku po wyjściu synów Izraela z Egiptu, w wieku 123 lat” (26, 2). Wydaje się jednak wątpliwe, by do charakterystyki Marka wnosily coś istotnego słowa Izydora o tym, że ewangelista „zmarł w ósmym roku panowania Nerona” (82). Wiadomość o tym, że Daniel dożył czasów króla Persów Dariusza, nie służy ani ukazaniu wielkości sławnego proroka, ani nakreśleniu dziejów ludu Bożego (40, 3). Nie jest to „czas świętości”, który interesuje twórców żywotów, ale czas historii uniwersalnej, pozbawiony w odczuciu tych ostatnich jakiegokolwiek znaczenia i w związku z tym pomijany przez nich milczeniem²¹. Odnosząc się do czasu historii uniwersalnej, Izydor zmienia się z hagiografa w dziejopisarza: dąży do ukazania powiązań między historią świętą i świecką, wykazując się tymże uniwersalistycznym podejściem do dziejów, które ujawnił, tworząc swoją *Kronikę* (*Chronica*) poświęconą ogółowi wydarzeń minionych wieków (*summa praeteriti saeculi*)²².

Umiejszczyć nieznaną skądinąd toponimy na mapie i uzmysłowić sobie, gdzie dokładnie dobiegło końca życie bohaterów, pomagają czyteln-

²¹ I. Velázquez Soriano, *La literatura hagiográfica. Presupuestos básicos y aproximación a sus manifestaciones en la Hispania visigoda*, León 2007, s. 84-85.

²² Por. Isidori Hispalensis *Chronica*, praef. 1, 2. Więcej na ten temat por. Fontaine, *Isidore*, s. 220-221; A. Ledzińska, *Gramatyka wobec sztuk wyzwolonych w pismach Izydora z Sewilli*. „*Origo et fundamentum liberalium litterarum*”, Kraków 2014, s. 75-77.

nikowi wzmianki o tym, że Estaul, w którym spoczął Samson, leży „na terytorium należącym do plemienia Judy, w odległości 10 mil na północ od Eleuteropolis, przy drodze prowadzącej do Nikopolis” (31, 2), a Kalaminia, gdzie zginął przeszyty włóczniami i został ze czcią pochowany Tomasz, to miasto w Indiach (73). Czytając, że Abdiasz „umarł śmiercią naturalną i został pochowany wraz ze swymi ojcami w mieście Sebasta, gdzie spoczywają otoczeni czcią prorok Elizeusz i Jan Chrzciciel” (44), możemy w ostateczności przyjąć, że Izydor traktuje wzmiankę o pochowanych wraz z prorokiem sławnych mężach Bożych jako dodatkowy motyw o wymowie laudacyjnej. Jednakże gdy z rozdziału poświęconego Janowi dowiadujemy się, że Sebasta to „palestyńskie miasto, niegdyś zwane Samarią, które Herod, król Judei, syn Antypatra, ku czci Cesarza Augusta nazwał greckim słowem Augusta” (65, 2), dochodzimy do wniosku, że te wiadomości nie tylko nie są niezbędne do zaprezentowania bohatera, lecz wręcz godzą w przejrzystość poświęconego mu wywodu.

Jak widzimy, w przytoczonych opisach *obitus* napięcie myśli i emocji opada, rozmywa się w potoku informacji. Odnosimy wrażenie, że Sewilczyk odstępuje od „zwięzłości cechującej sentencje” (*sententiali brevitate*) zapowiadanej w przedmowie do traktatu. Podawane szczegóły nie służą nakreśleniu sylwetek bohaterów, lecz raczej zdradzają zróżnicowane – historyczne, geograficzne, językowe – zainteresowania uczonego autora, szerokość jego spojrzenia na rzeczywistość, jak również służą zaspokojeniu ciekawości odbiorcy traktatu oraz pomnażają jego wiedzę o świecie.

W kilku relacjach biskup Sewilli wzbogaca opis miejsc wiecznego odpoczynku bohaterów szczegółami, które nie tyle pomagają je zlokalizować, ile ukazują ich krajobraz:

„[Micheasz] został pochowany w swojej ziemi w pobliżu wspólnego cmentarza, położonego niedaleko od Enaim” (46).

„[Izajasz] leży pod dębem Rogel, przy strumieniach wód, które król Judy Ezechiasz, zbudowawszy tamę, zatrzymał” (47,3).

„Zmarł zatem Achiasz i pochowany został w pobliżu dębu w Szilo” (54)²³.

Po co czytelnikowi traktatu Sewilczyka informacja o tym, jak wygląda świat gdzieś, gdzie nigdy nie dotrze? Postawienie tego pytania wydaje

²³ O malowniczych opisach okolic, w których życie Abrahama (6,3) oraz Lota (9) dobiegło końca, źródłach podanych w nich informacji oraz ich roli w tekście por. Krynicka, *Izydora z Sewilli „O narodzinach i śmierci świętych ojców”*: kompozycja, s. 102-103, 113-115.

się jak najbardziej zasadne. Zwracać się do Boga i jego świętych można wszędzie, ale człowiekowi, którego egzystencja została wpisana w czas i przestrzeń, łatwiej jest szukać Boga w miejscach uświęconych niegdyś obecnością wielkich Bożych sług, gdyż tam wydarzyły się wyraźne Boże ingerencje w dzieje ludzkości. Właśnie dlatego pielgrzym zmierza do Ziemi Świętej²⁴, a czytelnik ją sobie wyobraża, czyli tworzy jej obraz na podobieństwo znanych mu dzięki postrzeganiu zmysłowemu przedmiotów otaczającego go świata. Izydor wspomina o drzewach, potokach, skałach, jak również o wzniesionych ludzką ręką budowlach, aby elementy zamieszkiwanej przez odbiorcę rzeczywistości stały się budulcem, z którego ułoży on wizerunek opisywanych w *De ortu* dalekich krain. Zbyteczne w istocie informacje „krajobrazowe” mogą też, jak się wydaje, świadczyć o cechującej Sewilczyka rzadkiej u średniowiecznego autora wrażliwości na piękno natury²⁵. Podając je, zatrzymuje się, aby przyjrzeć się opisywanej scenerii i znaleźć chwilowe wytchnienie po trudzie pisarskich zmagani, czytelnikowi zaś zapewnia swego rodzaju ilustracje rysunkowe, oglądanie których nie tyle prowadzi do uzupełnienia przesłania tekstu, ile zapewnia rozrywkę. Następująca zmiana rejestru pozwala znaleźć odprężenie po podjętym w trakcie lektury wysiłku poznawczym, daje możliwość odświeżenia umysłu i przygotowuje do odbioru następnej relacji.

Pobudzające imaginację wzmianki o krajobrazie mogą ponadto służyć przybliżeniu ukazywanej rzeczywistości. Dzieje się tak zwłaszcza wówczas, gdy przytaczający je Sewilczyk stosuje wyrażenia deiktyczne, zdradzające jego obecność w świecie utworu, a zatem uświadamiające odbiorcy, że świat ten nie jest przestrzenią odległą w czasie i przestrzeni, że trwa *on hic et nunc*, że do niego zarówno Izydor, jak też jego czytelnicy należą:

„[Józef] został pochowany w Egipcie; jego kości synowie Izraela przenieśli do Sychem, rodzinnej [miejscowości] jego ojca Jakuba, którą Grecy nazywają Sycymą; jest to zaś **dzisiejsze** (*quae nunc vocatur*) Neapolis, miasto samarytańskie, gdzie **do dzisiaj** (*usque hodie*) oglądać można jego grobowiec” (10, 3).

„[Aaron] zmarł, zgodnie z przepowiednią Pana, na górze Hor, która leży niedaleko od Petry, wspaniałego miasta w Arabii; tam też leży pogrzebana jego siostra Maria, [w okolicy,] gdzie **jeszcze aż do dziś** [*etiam et nunc usque*]

²⁴ J. Orlandis, *Las peregrinaciones en la religiosidad medieval*, „Principe de Viana. Anejó” 2-3 (1986) s. 610; Guriewicz, *Kategorie*, s. 76-78.

²⁵ Guriewicz, *Kategorie*, s. 64-66; J. Strzelczyk, *Odczuwanie przyrody we wcześniejszym średniowieczu*, w: J. Strzelczyk, *Średniowieczny obraz świata*, Poznań 2004, s. 24-29.

pokazują skałę, którą Mojżesz uderzył, aby zapewnić spragnionemu ludowi wodę. Miejsce to znajduje się natomiast na kresach Idumei” (26, 2).

„[Jozue] stał na czele Izraela przez 27 lat, zmarł mając 110 lat i został pogrzebany w Timnat-Serach, swoim mieście, położonym na północnym zboczu góry Gaasz²⁶, tam też **dziś (hodie)** pokazują jego wspinały pomnik; [to miejsce] znajduje się natomiast w posiadaniu plemienia Dana” (27, 2).

Mówiąc *hodie*, Izydor łamie iluzję zanurzenia w biblijne dzieje. Uwierzytelnia opowieść o życiu i śmierci konkretnego bohatera, którego pomnik wciąż można zobaczyć, jak również całą narrację, gdyż przenosi punkt odniesienia do świata czytelnika. Mapa, którą kreśli, zaznaczając na niej nawet obiekty niewiele znaczące, potoki i drzewa, ma prowadzić do wyobrażenia wciąż istniejących miejsc pamiętających biblijnych protagonistów, a także – podobnie do wielu znanych nam średniowiecznych map²⁷ – do kontemplacji wielkich dzieł Ducha Bożego, sprawcy historii zbawienia, w której uczestniczą Sewilczyk, jego bohaterowie i czytelnicy. Albowiem wychowując, kształcąc, a nawet bawiąc czytelnika, autor *De ortu et obitu patrum* niezmiennie przekazuje mu prawdę o zbawieniu, która ma prowadzić go do pełni Bożego życia.

De ortu et obitu patrum to zbiór żywotów wybitnych biblijnych bohaterów. Zgodnie z konwencją tradycji hagiograficznej mają one kształtować chrześcijańską postawę czytelnika, przekazując mu w tym celu informacje o postaciach, które winien naśladować, jak też dostarczając przeżyć emocjonalnych i estetycznych. Izydor aktualizuje reguły gatunku, jednak niekiedy łamie wynikające z nich ograniczenia, gdy podaje także wiadomości, które nie są niezbędne do scharakteryzowania prezentowanych bohaterów. Odstępstwa te są nieliczne, ale zasługują na uwagę, gdyż zdradzają cechującą Sewilczyka ciekawość świata, szerokość jego spojrzenia na dzieje, a także wyróżniający go spośród wielu współczesnych mu pisarzy zmysł przyrody. Sprawiają ponadto, że zbiór barwnych, mistrzowsko dopracowanych żywotów zaskakuje wnikliwego odbiorcę treściami, których pojawienia się ten nie oczekuje, zapewniając mu w ten sposób niebanalną, pełną odkryć, olśnień i wzruszeń rozrywkę.

²⁶ Przekład toponimów za: P.C. Bosak, *Wszystkie miejsca biblijne. Słownik-konkordancja*, Kraków 2017, s. 1007.

²⁷ D. Woodward, *Reality, Symbolism, Time, and Space in Medieval World Maps*, „Annals of the Association of American Geographers” 75 (1985) s. 514.

Persuasive, Communicative and Recreative Elements of Isidore of Seville's Treatise *De ortu et obitu Patrum*

(summary)

Writing *On the Lives and Deaths of the Fathers* Isidore refers to the hagiographic tradition, taking over both its compositional patterns and its purposes. Composed by him biographies of outstanding biblical figures first of all serve his recipient as a source of spiritual edification. Persuasive, communicative and recreative functions, as well as being in the service of them poetic one, are realized in different parts of relations with different intensity, leading – according to the convention of hagiography – to the accomplishment of reader's salvation. Derogating from the rules of the genre, Isidore transmits some information, which is not necessary for the heroes' characterization. By acting in this way he both demonstrates his curiosity, broadness of the worldview, sensitivity to the beauty of nature and provides his reader with enjoyment.

Keywords: Isidore of Seville; Bible; *On the Lives and Deaths of the Fathers*; medieval hagiography; saints; communication; persuasion; functions of literary text

Perswazyjne, komunikacyjne i rekreacyjne elementy traktatu Izydora z Sewilli *O narodzinach i śmierci świętych ojców*

(streszczenie)

Tworząc *De ortu et obitu Patrum*, Izydor nawiązuje do tradycji hagiograficznej, przejmując zarówno wypracowane przez nią wzorce kompozycyjne, jak też cele. Ułożone przez niego żywoty wybitnych biblijnych postaci w pierwszej kolejności służą zbudowaniu czytelnika. Funkcje perswazyjna, komunikacyjna i rekreacyjna wraz ze służebną wobec nich funkcją poetycką są z różnym natężeniem realizowane w różnych częściach relacji, prowadząc – zgodnie z konwencją przyjętą w hagiografii – ku realizacji dzieła zbawienia w życiu czytelnika. Odstępując od wymogów gatunku, Izydor przekazuje również informacje nieprzydatne do charakteryzacji prezentowanych postaci. Ich obecność w tekście świadczy o jego ciekawości świata, uniwersalistycznym spojrzeniu na dzieje oraz zmyśle natury, stanowi też o dodatkowej atrakcyjności utworu dla czytelnika.

Słowa kluczowe: Izydor z Sewilii; Biblia; *De ortu et obitu Patrum*; hagiografia średnio-wieczna; święci; komunikacja; perswazja; funkcje tekstu literackiego

Bibliografia

Źródła

Pismo Święte

Biblia Sacra Vulgata, ed. R. Weber – R. Gryson – B. Fischer – H.I. Frede, Deutsche Bibelgesellschaft, editio quinta, Hardcover 1983.

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, opracował zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów tyńskich, Poznań 2008 (Biblia Tysiąclecia).

Pisma autorów starożytnych

Isidoro de Sevilla, *De ortu et obitu Patrum. Vida y muerte de los santos*, introducción, edición crítica y traducción, Collection Auteurs Latins du Moyen Âge, Paris 1985.
Sanctus Isidorus Episcopus Hispalensis, *Chronica*, ed. J. C. Martin, CCL 112, Turnholti 2003.

Isidore de Séville, *Étymologies. Livre I: La grammaire*, texte établi, traduit et commenté par O. Spevak, Collection Auteurs Latins du Moyen Âge, Paris 2020.

Isidore of Seville, *Etymologies. Book II: Rhetoric*, edited and translated with annotations by P.K. Marshall, Collection Auteurs Latins du Moyen Âge, Paris 1983.

Opracowania

Aurov O.V., *Istoriâ svâtyh: žanrovye i istočnikovedčeskie aspekty ispanskoj agiografii do 1000 goda*, w: *Pamât' i identičnoct': osobennosti istoriopisaniâ v Antičnosti, v Srednie veka i rannee Novoe vremâ*, red. P.N. Lebedev, Moskva 2019, s. 130-144.

Bosak P.C., *Wszystkie miejsca biblijne. Słownik-konkordancja*, t. 1-2, Kraków 2017.

Chaparro Gómez C., *Introducción*, w: Isidoro de Sevilla, *De ortu et obitu Patrum. Vida y muerte de los santos*, introducción, edición crítica y traducción, Collection Auteurs Latins du Moyen Âge, Paris 1985, s. 1-101.

Díaz Y Díaz M.C., *Introducción general a San Isidoro de Sevilla*, w: San Isidoro de Sevilla, *Etimologías*, por J. Oroz Reta, M.-A. Marcos Casquero: edición bilingüe, texto latino, versión española y notas, t. 1, Biblioteca de Autores Cristianos 433-434, Madrid 1982, s. 1-257.

Efimov A.S., *Agiografiâ i pedagogika rannego srednevekov'â*, „Vestnik Russkoj hristianskoj gumanitarnoj akademii” 16/1 (2015) s. 238-250.

Farmhouse Alberto P. – Chiesa P. – Goullet M., *Foreword*, w: *Understanding Hagiography. Studies in the Textual Transmission of Early Medieval Saints' Lives*, red. P. Farmhouse Alberto – P. Chiesa – M. Goullet, Firenze 2020, s. VII-VIII.

Fontaine J., *Isidore de Séville. Genèse et originalité de la culture hispanique au temps de Wisigoths*, Turnhout 2001.

Guriewicz A., *Kategorie kultury średniowiecznej*, tł. J. Dancygier, Warszawa 1976.

Henriet P., *Remarques sur les origines et sur l'importance des recueils de „Vitae partum” dans le monde latin*, w: *Understanding Hagiography. Studies in the Textual Transmission of Early Medieval Saints' Lives*, red. P. Farmhouse Alberto – P. Chiesa – M. Goullet, Firenze 2020, s. 191-209.

Korolko M., *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1990.

Korpanty J., *De alliterationibus in initiis versuum obviis*, w: J. Korpanty, *Studies in the Sound Instrumentation in Latin Literature*, Kraków 2014, s. 79-84.

- Korpanty J., *De peculiari quadam alliteratione latina* [sic!], w: J. Korpanty, *Studies in the Sound Instrumentation in Latin Literature*, Kraków 2014, s. 48-68.
- Krynicka T., *Izydora z Sewilli „O narodzinach i śmierci świętych ojców”*: kompendium biblijnej wiedzy oraz wademekum postępowania chrześcijanina, „Biografistyka pedagogiczna” 5/1 (2020) s. 95-107.
- Krynicka T., *Izydora z Sewilli „O narodzinach i śmierci świętych ojców”*: kompozycja traktatu, *Vox Patrum* 73 (2020) s. 95-122.
- Ledzińska A., *Gramatyka wobec sztuk wyzwolonych w pismach Izydora z Sewilli. „Origo et fundamentum liberalium litterarum”*, Kraków 2014.
- Mayen J., *O stylistyce utworów mówionych*, Wrocław 1972.
- Orlandis J., *Las peregrinaciones en la religiosidad medieval*, „Principe de Viana. Anejo” 2-3 (1986) s. 607-614.
- Pszczółowska L., *Instrumentacja dźwiękowa*, Wrocław 1977.
- Strzelczyk J., *Odczuwanie przyrody we wcześniejszym średniowieczu*, w: J. Strzelczyk, *Średniowieczny obraz świata*, Poznań 2004, s. 23-35.
- Szewczyk L., *Homilia jako miejsce zastosowania zasad retoryki. Nowe poszukiwanie wzajemnych relacji*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 36/1 (2003) s. 127-136.
- Velázquez Soriano I., *La literatura hagiográfica. Presupuestos básicos y aproximación a sus manifestaciones en la Hispania visigoda*, León 2007.
- Witkowska A., *Hagiografia*, EK VI 475-481.
- Woodward D., *Reality, Symbolism, Time, and Space in Medieval World Maps*, „Annals of the Association of American Geographers” 75 (1985) s. 510-521.